

bazı kelâmcılar bu görüştedir (İbn Huzeyme, I, 193-198; Eş'arî, s. 125-140; Beyhâkî, s. 416-419; Beyzâvî, s. 190; Beyâzîzâde, s. 186). **2. Naslarda Allah'a atfedilen yed, yemîn, kabza ve kef gibi, zihinde organ anlamını çağrıştıran ve Allah'ın parçalarından oluştuğunu akla getiren bütün kavramlar, hakikat manasında olmayıp mecaz veya istiare niteliği taşıdığından dildeki kullanımlar dikkate alınarak te'vil edilmelidir.** Aksi takdirde teşbih ve tescîme düşmekten kurtulmak mümkün olmaz. Buna göre yed ve yemîn, Allah'ın yaratıcılığı ve yüceliğinin kemalini dile getiren, her şeyin O'nun hükümlerine boyun eğdiğini belirten kudretini ve yaratıklarına lutufta bulunduğunu bildiren nimetini, bazan da emrini ve hükmünü ifade eder. Yed kelimesinin tesniye kalıbında yer alması kudret ve nimetinin büyüklüğünü anlatma amacı taşıyan ve mübalağa ifade eden bir kullanımdır. Hadislerde Allah'ın iki elinin de sağ el olduğunun belirtilmesi yed kelimesinin mecazi anlamı geldiğine işaret etmektedir. Kabz (kabza) ve kef de "kudret ve hükümlerlik" mânasındadır. Kelâmcıların çoğunluğu ile İbnü'l-Esîr ve İbnü'l-Cevzî gibi bazı Selefler bu görüştedir (Kâdî Abdülcebbar, s. 228; Neseîfî, I, 131; İbnü'l-Cevzî, s. 11-12, 52-53).

Allah'a izâfe edilen yed ve onunla eş anlamlı ya da bağlantılı diğer kavramların zâhirî ve hakikat mânasında kullanılmadığını âlimlerin büyük çoğunluğu kabul etmektedir. Selefiyye mensuplarının bu kavramları te'vil etmekten kaçınması teşbih meselesini ortadan kaldırmamaktadır. Zira söz konusu kelimelere "el, sağ el; tutmak, avucunda tutmak" gibi mânalar verilmesi kaçınılmaz şekilde insan zihninde yaratılmışlara özgü bazı organ ve fiilleri çağrıştırır. Bunların yaratılmışlara has organ ve fiillere benzemediğini söylemek de soruna çözüm getirmemektedir, çünkü insan ancak yaşadığı âlemdeki nesne ve olayları algılayabilmektedir. Yed kelimesinin bazı naslarda tesniye olarak kullanılması, Türkçe'de "işe iki elle sarılmak" sözünde olduğu gibi kemal mertebesinde iş görmek demektir. Yemîn (sağ el) de aynı konumdadır. Esasen bu tür kelime ve kavramlar Arapça sözlüklerde kelâmcıların yaptığı te'villere paralel olarak şiiplerden örneklerle çokça zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "yed", "kbz", "ymn" md.leri; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye* (nşr. Râid b. Sabrî İbn Ebû Alefe), Amman, ts. (Beytül-efkârî'd-devliyye), s. 1007, 1010; *Kâmus Tercümesi*,

IV, 1238-1239; *Müsned*, I, 281; II, 242, 248, 313, 418, 500; İbn Huzeyme, *Kitâbü'l-Tevhîd* (nşr. Abdülâzîz b. İbrâhim eş-Şehvân), Riyad 1408/1988, I, 60-63, 119-137, 159-165, 193-199; Eş'arî, *el-İbâne* (Fevkiyye), s. 125-140; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Mustafa Yavuz), İstanbul 2008, XII, 368-371; Ebü'l-Hüseyn el-Malâtî, *et-Tenbih ve'r-red* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Bağdad-Beyrut 1388/1968, s. 137-138; Âcurrî, *eş-Şerî'a* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1403/1983, s. 320-323; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 44; a.mîf., *Müşkilü'l-hadîş* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Halep 1402/1982, s. 36-40, 172-174, 203-206; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûlül-hamse*, s. 228; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeire), II, 348-349; Beyhâkî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, s. 403-420; Ebü Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Mu'temed fi uşûl'd-dîn* (nşr. Vedî Zeydân Haddâd), Beyrut 1974, s. 52-53; Neseîfî, *Tebşîrâtü'l-edille* (Salamé), I, 130-131; Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Def'u şubheti't-teşbih*, Dimaşk 1345, s. 11-13, 52-53; Fahrreddin er-Râzî, *Esâsü't-takdîs* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1406/1986, s. 161-174; Beyzâvî, *Te'vilâtü'l-enuâr* (nşr. Abbas Süleyman), Kahire 1411/1991, s. 190; Beyzâzâde Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-merâm min 'ibârâti'l-İmâm* (nşr. Yûsuf Abdürrezzâk), Kahire 1368/1949, s. 186-189; Seffârîni, *Levâmi'u'l-enuvâri'l-behiyye*, Beyrut, ts. (el-Mektebü'l-İslâmî), I, 228-234; Bekir Topaloğlu – İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 341-342.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

YED-i ADL (يد عدل)

Rehin akdinde tarafların veya mahkemenin kendi adlarına koruması için rehin mali tevdi ettiği güvenilir kimse
(bk. REHİN).

YED-i BEYZÂ (يد بيضاء)

Hız. Mûsâ'ya verilen mucizelerden biri.

Yed-i beyzâ (beyaz el), Tevrat'a ve Kur'an'a göre Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini kanıtlamak için gösterdiği bir mucizedir. Tevrat'ta anlatıldığına göre Mûsâ, kayınpederi Midyan kâhini Yetro'nun sürüsünü otlarken Horeb (Sînâ) dağında bir ateş görür ve ateşin içinden seslenen Tanrı, onu peygamber olarak seçip İsrâiloğulları'nı Mısır'daki Firavun'un zulmünden kurtarmakla görevlendirdiğini bildirir. Mûsâ, kavmin kendisinin Allah tarafından gönderilmiş peygamber olduğuna inanmayacaklarını endişesini dile getirince Allah, "Tâ ki atalarının Allah'ı, İbrâhim'in, İshak'ın ve Ya'küb'un Allah'ı rabbin sana göründüğüne inansınlar diye" kendisine asâ ve yed-i beyzâ mucizelerini verir. Allah, Mûsâ'nın yıla-

na dönüşen asâsından sonra ona elini koynuna sokmasını emreder. Mûsâ elini koynundan çıkardığında onun kar gibi beyaz lekelerle kaplı olduğunu görür. Tanrı elini tekrar koynuna sokmasını söyler; Mûsâ bu defa elini koynuna sokup çıkardığında eli eski haline döner ve kendi teni gibi olur (Çıkış, 4/1-7). Tevrat'ın yed-i beyzâ mucizesi anlatımında Hz. Mûsâ'nın eli sanki cüz-zamli birininki gibi beyaz lekelerle (tsaraat) kaplıdır. "Tsaraat" kelimesi Türkçe'ye genellikle "cüz-zam" diye çevrilmekte ve cüz-zama benzer belirtiler gösteren bir hastalık olduğu kabul edilmekle birlikte tsaraatın cüz-zamdan ayrıldığı ve özellikle iftira, dedikodu gibi kötülükler yüzünden ortaya çıkan bir tür rahatsızlık olduğu ileri sürülmektedir. Tevrat'ta (Levililer, 13 ve 14) vücutta ortaya çıkan bu tür rahatsızlıkların sebepleri, türleri ve bunlara karşı yapılması gereken şeyler anlatılmaktadır. Yahudilerin yorumuna göre Hz. Mûsâ, İsrâiloğulları'nın kendisine inanmayacaklarını söyleyerek onlara iftirada bulunmuştur; iftiranın cezası ise tsaraattır. Bu sebeple elinin beyaz renkte lekelerle kaplanması bir mucize oluşunun yanında Mûsâ için de bir nevi cezadır (Tora ve Aftara, II/31; III/213-245; Ginzberg, III, 230).

Kur'an-ı Kerim'e göre de Hz. Mûsâ ailesiyle birlikte Medyen'den dönüşünde dağı gördüğü ateşe yaklaştığında Allah ona hitap eder ve kendisini elçi olarak seçtiğini bildirir. Ardından elindeki asâyı yere atmasını emreder ve asâ yılanı dönüşür, daha sonra elini koynuna sokmasını, onu çıkardığında kusursuz bembeyaz olacağını haber verir ve, "Bu iki şey, senin rabbin tarafından Firavun'a ve onun çevresindeki seçkinlere gönderilen bir elçi olduğunu gösteren alâmetlerdir" der. Böylece büyük mucizelerden bir kısmı gösterilmiş olur (Tâhâ 20/22; en-Neml 27/12; el-Kasas 28/29-32). Kur'an'da Tevrat'ın aksine Mûsâ'nın elinin cüz-zamli değil kusursuz ve bembeyaz olduğu belirtilir. Mufessirler de kelimeyi "kusursuz, lekesiz" diye açıklamaktadır (Taberî, XVI, 157-158). Yine Kur'an'a göre Hz. Mûsâ, Firavun'un yanına giderek Allah'ın elçisi olduğunu ve İsrâiloğulları'nı serbest bırakmasını istediğini söyler. Firavun ondan Allah'ın elçisi olduğuna dair bir işaret ve alâmet getirdiyse onu göstermesini ister. Bunun üzerine Mûsâ asâsını yere bırakır ve asâ yılanı dönüşür; daha sonra da elini yukarı kaldırır ve bir de bakarlar ki eli bembeyaz, ışıltılıdır (el-A'râf 7/104-108). Rivayete göre asânın yılanı dönüşüğünü gören Firavun yilandan korkar ve Mûsâ'ya kendisini koruduğu takdirde

ona iman edeceğini. İsrâiloğulları'nı da serbest bırakacağını bildirir. Ancak Mûsâ elini koynuna sokup çıkarınca bu defa eli gözleri kamaştırarak derecede parlar, çevreyi aydınlatır, saçtığı ışık evlere kadar nüfuz eder, perde arkasından bile görünür ve Firavun ona bakamaz. Elini tekrar koynuna sokup çıkardığında ise artık eski haline dönmüştür (Sa'lebî, s. 183-184).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, XVI, 157-158; XIX, 139; Sa'lebî, *'Arâ'isü'l-mecâlis*, Kahire 1954, s. 183-184; L. Ginzberg, *Les légendes des juifs*, Paris 2001, III, 230; *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara* (trc. Moşe Farsî), İstanbul 2004, II, 31; III, 213-245.

ÖMER FARUK HARMAN

□ EDEBİYAT. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarıyla Türk halk inanışlarında yer alan yed-i beyzâ Hz. Mûsâ'nın mucizeleriyle beraber şahsı etrafında gelişen ve şairlerin farklı yorumlarıyla zenginleşen bir edebî unsur, remiz ve mazmun haline gelmiş, ayrıca teşbih, telmih, iktibas, istiare, kinaye, tenasüp gibi edebî sanatlarla malzeme teşkil etmiştir. Sırrî'nin, "Çeşm-i Fir'avn-ı hased-kâra yine göstereyim / Göreler tâ ne imiş mu'ciz-i Mûsâ-yı sühan // Biricik sâid-i endîseyi teşmîr edeyim / Eyleyem yine hüveydâ yed-i beyzâyı sühan" mısraları bu çok yönlü alâkayı ortaya koyan bir örnektir. Sırrî bu beyitlerde, haset duyguları içindeki Firavun'a Hz. Mûsâ'nın başka söze ihtiyaç bırakmayacak derecede etkileyici ve tereddütleri kesin bir şekilde ortadan kaldıracak apaçık bir mucizesi olan yed-i beyzâ gibi bir söz söyleme arzusunu dile getirmektedir. Yed-i beyzâ Türk halk şiiri ve hikâyelerinde, dinî-tasavvufî metinlerle divan edebiyatının çeşitli türlerinde ve müstakil eserlerde geçmekte, "sâhib-i yedi beyzâ, Mûsî-i İmrân mucizesi, yed-i Mûsâ" gibi terkipler içinde yer almaktadır. Kadî Burhâneddin'in, "Kolunda Mûsî-i İmrân mu'cizesi mi / Lebinde İsi-i Meryem kerâmeti mi diyem" mısraları bu tür bir örnektir. Özellikle peygamber kıssalarına dair kitaplar (kısas-ı enbiyâ) yanında *Fuşûşü'l-hikem*, *Envârü'l-âşikin*, *Muhammediyye*, *Ma'rifet-nâme* gibi eserlerle hilyelerde Hz. Mûsâ'dan bahsedilirken yed-i beyzâ üzerinde de durulmuştur. *Envârü'l-âşikin*'deki "Meb'as-ı Mûsâ ve Hârûn aleyhisselâm" bölümünde, "İki elin koltuğuna sok, münevver çıksın. Pes elin koynuna soktu çıkardı, bir nûr-ı sâti' çıktı, güneş nuru gibi" cümleleri buna örnek teşkil eder. Ayrıca devriyelerde, gazel ve kasidelerde ilâhiler-

de daha çok teşbih unsuru olarak görülür. Şuarâ tezkirelerinde şairler tanıtılırken şiirlerinin parlaklığına ve sanattaki güçlerine işaret etmek üzere yed-i beyzâdan faydalanılmıştır. Nitekim Âşık Çelebi, Derviş Çelebi hakkında, "Fihakîka inşâda yed-i beyzâsı vardır"; Arşî için, "Târîhte (tarih düşürmekte) yed-i beyzâsı vardır" der.

Divan şiirinde şair, belâgat ve i'câzının parlaklığını göstermek için fahriyyede elindeki kalemi yed-i beyzâ diye nitelendirir. Nedîm'in Taşlıcalı Yahyâ, Atâi ve Hâletî'ye karşı söylediği, "Hâme-i mu'ciz-beyânım onların her birine / Bir cevâb ibrâz edip vâzih yed-i beyzâ gibi" beytinde terkip bu bağlamda kullanılmıştır. Kerem sahiplerinin eli de yed-i beyzâyâ benzetilir. Şeyhî'nin Karamanoğlu Yâkub Bey'i överken söylediği, "Gerçi Fir'avn ola düşmenleri kahretmek için / Yed-i beyzâdır elin hüccet ü burhân-ı kerem" beyti bunun güzel bir örneğidir. Gelibolulu Âlî Mustafa da Lala Mustafa Paşa hakkında yazdığı kerem kasidesinde yer alan, "Hâme-i sihr-eserî tut ki asâ-yı Mûsî / Tûr-ı hizmette kefindir yed-i beyzâ-yı kerem" beytinde paşanın cömert elinin etrafına yed-i beyzâ gibi nur saçtığını söyler. Nesîmî'nin, "Yed-i beyzâ imiş hüsnün ki Mûsâ'dır ona mahrem / Teâlâ şânühü ekber bu nice Tûr-i Sinâ'dır" beytinde Sinâ dağında Allah'ı görmek isteyen, ancak dağa tecelli eden nûr-ı ilâhî karşısında "Allâhüekber!" diyerek kendinden geçen Hz. Mûsâ'nın durumundan hareketle sevgilinin yüzünü görme mutluluğuna eren ve bu heyecanla kendinden geçen âşık Mûsâ'ya benzetilir. Divan şiirinde güneş, göz kamaştıran parlaklığı ve karanlıklardan çıkıp etrafı aydınlatması bakımından yed-i beyzâyâ teşbih edilir. Bu teşbihi Fehîm-i Kadîm'in *Temmûziyye*'sinde yer alan, "Olsa i'câz-ı yed-i beyzâ n'ola bî-i'tibâr / Tâb-ı mihr etti cihânı ol kadar pür tef ü tâb" (güneşin parlaklığı cihânı o kadar aydınlattı ki bunun yanında yed-i beyzânın mucizevî parlaklığı itibarını kaybetse şaşılmazdı) beytinde görmek mümkündür. Yahyâzâde Âsaf'ın, "Görüp müstağrak-ı nûr-ı letâfet sâid-i yâr / Cenâh-ı işveden zâhir yed-i beyzâyâ benzettim" ve Edirneli Emrullah Emrî'nin, "Cefâyâ yüz tutup niçin sen ey mihr-i cihan-ârâ / Edersin pençe-i hurşîdi mağlûb-ı yed-i beyzâ" beyitlerinde ise sevgili yed-i beyzâyâ benzetilir. Yed-i beyzâ sevgilinin bembeyaz eli ve kolu (sîm-ten, sîm-efşân) için de kullanılır. Fehîm'in, "Subh-veş destini zâhir kılssa sîm-efşân olup / Ol yed-i beyzâyâ benzer İbni İmrân gösterir" beyti buna örnek teşkil eder. Sâkînin eli de aynı şekilde yed-i bey-

zâ ile anlatılır. Mânî'nin, "Ele alıp sala şemşir-i gazâyı tâ kim / Göstere kâfir-i bî-dîne yed-i beyzâyı" beytinde görüldüğü gibi padişahların kudretini temsil eden elleri, kılıçları ve güçleri de bu kalıpla ifade edilir. Ayrıca onların fetih ufkunda yükselen tuğları da yed-i beyzâ gibi parlar: "Hurşîd-i zafer tali' olur feth ufkundan / Çün subh-sıfat keşf ede tîğın yed-i beyzâ." Fuzûlî'nin, "Kılmaz dil-i Fir'avn'ı münevver yed-i beyzâ" mısraında ise yed-i beyzâdan hareketle inanmayanlara ve özellikle Firavun gibi inatçılara mucizelerin bir fayda vermeyeceği anlatılır. Arpaemînzâde Mustafa Sâmî Bey bir na'tında Hz. Peygamber'den şefaft dilerken yed-i beyzâyâ yemin eder: "Be-şu'le-i yed-i beyzâ vü mu'cizat-ı asâ / Be nûr-i eymen-i Tûr-i tecelliyyât-nümûd." Bâkî'nin, "Dem-i İsâ dirilir bûy-i buhûr-i Meryem / Açtı zanbak yed-i beyzâ-yı kefi Mûsâ-vâr" beytinde zambak hem beyazlığı hem de şekli bakımından yed-i beyzâyı hatırlatır. Nâilî'nin, "Ne sûret kim çekersin can bağışlarsın Mesîh-âsâ / Olur hayrân-ı Kârûn mü-şikâfân-ı yed-i beyzâ" beyti Hz. Mûsâ ile Kârûn ve yed-i beyzâ alâkası üzerine kurulmuştur. Hersekli Ârif Hikmet'in, "Şu'le-i aşkı ki tecellâda nihânız / Gûyâ ki şua-yı yed-i beyzâda nihânız" mısraları şu'le-i aşk ve yed-i beyzâ ilişkisiyle tasavvufî bir mahiyet göstermektedir. Ömer Fuâdî *Bülbüliyye*'sinde, "Tecellî Tûr'una ersen çü Mûsâ / Yed-i beyzâ olurdu sana mevlâ" derken yed-i beyzâ ile nûr-ı ilâhî arasında bağ kurmakta ve terkiibi yine tasavvufî bağlamda kullanmaktadır. Halvetîlik'te, yedi esmâ ile (esmâ-yı seb'â) yed-i beyzâ arasında ilişki kurulduğu gibi sûfilerin kerametlerini ve hârikulâde hallerini anlatmak için de yed-i beyzâyâ başvurulur.

BİBLİYOGRAFYA :

Arpaemînzâde Mustafa Sâmî, *Divân* (haz. Fatma Sabiha Kutlar), Ankara 2004, s. 28; Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 29, 442; a.m.f., *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir 1983, s. 228, 344; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (haz. Cemâl Kurnaz), Ankara 1996, s. 365-366; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiir Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 416; İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Edisyon Kritik Metni*, İstanbul 2001, s. 219; İsmail Soygiçit, *Bâkî'nin Kasidelerinde Edebî Tasvirler* (yüksek lisans tezi, 2006), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 51-52; Mehmet İrkalata, *Nazire Geleceği İçerisinde Kerem Kasideleri* (yüksek lisans tezi, 2007), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 50, 115; Mehmet Pektaş, *XIV. Yüzyıl Divan Şiirinde Sevgiliye Dair Benzetmeler* (yüksek lisans tezi, 2011), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 602, 603, 642; M. Nejat Sefercioğlu,